

KİŞİSEL İLİŞKİ KURMA HAKKI VE PANDEMİ DÖNEMİNDE HAKKIN KULLANILMASINA YÖNELİK PROBLEMLER*

Dr. Öğr. Üyesi Meltem ERTUĞRUL**

Öz

Tüm dünyada etkisini sürdüren Covid-19 pandemisi, toplum hayatında çeşitli değişikliklere yol açtı. Hastalık oldukça bulaşıcı özellik taşıdığından, hastalığın kontrol altına alınabilmesi için insanların birbirleriyle görüşmeleri, temas etmeleri hem kişilerin kendi insiyatifleriyle hem de bazı yasal düzenlemelerle sınırlandırıldı. Bu sınırlamalardan en çok etkilenen haklardan birisi de, çocukla kişisel ilişki kurma hakkı oldu.

Kişisel ilişki kurma hakkı, hem ulusal hem de uluslararası mevzuatlarda koruma altına alınmış bir hak türüdür. Bu hak ile çocuğun sağlığı ve kamu sağlığının korunması menfaatleri çatıştığı zaman hangi menfaate üstünlük tanınması gerektiği, pandemi döneminde hakkın kullanımının ne şekilde belirleneceği bu döneminin getirdiği problemlerden biridir.

Salgın hastalıklarda yaşanan olağanüstü durumlar sebebiyle, çocukla yüz yüze görüşerek kişisel ilişki kuramayan hak sahibi kişilerin, yeni olgulara göre kişisel ilişki kurma hakkını kullanılabilmesi için hâkimden düzenleme isteme hakkı bulunur. Bu kapsamda ülkemizde uzaktan iletişim araçlarının kullanılarak kişisel ilişkinin kurulması kararlarının verildiği görülmektedir. Bu yöntemin geçici nitelikte olması gerekliliği dikkate de alınarak, hastalığın seyrine göre başka ne tür kararlar verilebileceği incelenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çocukla Kişisel İlişki, Kişisel İlişki Kurma Hakkı, Velayet Hakkı, Çocukla Görüşme, Pandemi Önlemleri.

* Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 24.01.2022 - Kabul Edildiği Tarih: 14.02.2022

Bu çalışma, 18-19 Kasım 2021 tarihli, İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi II. Aile Hukuku Sempozyumu'nda (Çevrimiçi) bildiri olarak sunulan tebliğin tam metnidir.

** İzmir Bakırçay Üniversitesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı, meltem.ertugrul@bakircay.edu.tr; ORCID: 0000-0001-7265-5119

DOI: 10.17932/IAU.HFD.2015.018/hfd_v08i1005

The Right To Establish A Personal Relations And Problems Regarding The Use of The Right During The Pandemic Period

Abstract

The Covid-19 Pandemic, which continues its impact all over the world, has led to various changes in social life. Since the disease is highly contagious, people's meeting and contact with each other was limited both on their own initiative and by some legal regulations in order to control the disease. One of the rights most affected by these restrictions was the right to establish a personal relationship with the child.

The right to establish personal relations is a type of right that is protected in both national and international legislation. When this right and the interests of the protection of the child's health and public health conflict, which benefit should be given priority, and how the use of the right will be determined during the pandemic period is one of the problems brought by the disease period.

Due to the extraordinary circumstances experienced in epidemics, the right holders who cannot establish a personal relationship with the child face-to-face have the right to request a regulation from the judge in order to exercise their right to establish personal relations according to new facts. In this context, it is seen that the judge's decisions to establish a personal relationship by using distance communication tools are made in our country. Considering the necessity of this method to be temporary, it should be examined what other decisions can be made according to the course of the disease.

Keywords: *Personal Relationship with Child, Right to Establish Personal Relationship, Right of Custody, Interview with Child, Pandemic Process.*

Giriş

Çocuğa, velayet hakkına sahip olmayan veya çocuk kendisine bırakılmayan ebeveynlere yahut hak sahibi diğer kişilere, çocukla belirli gün ve saatlerde görüşme, birbirlerinden haberdar olma ve yaşamlarına dahil olma yetkisini sağlayan hak, kişisel ilişki kurma hakkı olarak ifade edilir. Bu hakka, ana baba, çocuk ve olağanüstü durumlarda üçüncü kişiler sahiptir.

Çocuğun kişisel ilişki kuracağı kişi ile kişisel ilişki kuracağı zamanlar ve ilişkinin şekli, velayet kendisine bırakılan ana baba ile diğer ebeveynin/kişinin anlaşmasına göre veya mahkemenin belirleyeceği gün ve saatlere göre belirlenebilir. Covid 19 virüsü sebebiyle yaşanan pandemi sürecinde, çocuk ile kişisel ilişki kuracağı kişinin birbiriyle görüşmesi zorlaşmıştır. Bu hallerde kişisel ilişki kurma hakkının korunması için ne tür hukuki

çözümlerin bulunduğu incelenmesi gerekmektedir.

Çalışma kapsamında öncelikle kişisel ilişki kurma hakkının niteliği, hakka sahip olanlar, hakkın ne şekilde kurulduğu açıklandıktan sonra, pandemi döneminde hakkın kullanımına yönelik problemlerin ne olduğu ve bu konudaki çözümler incelenmeye çalışılmıştır.

I. Kişisel İlişki Kurma Hakkı

A. Genel Olarak

Kişisel ilişki kurma hakkı, ana veya babanın yahut hak sahibi diğer kişilerin çocukla, çocuğun da ana ve babasıyla belirli gün ve saatlerde görüşmesini, kişisel ilişki kuracağı kişiden haberdar olmasını, onun yaşamına dahil olmasını sağlayan bir haktır¹. Kişisel ilişki kurulması farklı yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Yüz yüze görüşme, telefonla konuşma, online yöntemlerle görüşme, mektuplaşma, çocuğun birlikte yaşadığı kişinin, kişisel ilişki kurma hakkını kullanan kişiye çocukla ilgili bilgi vermesi gibi farklı şekillerde ve düzenli biçimde devam eden bir ilişki kurulması sağlanmaya çalışılmaktadır². Bu hakla çocuk ile hak sahibi diğer kişi arasındaki ilişkinin korunması ve sürdürülmesi amaçlanmaktadır³.

Anayasa'nın 20/1. maddesine göre; “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.”⁴. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin özel hayatın ve aile hayatının korunması başlıklı 8. maddesine göre; “Her şahıs hususi ve ailevi hayatına, meskenine ve muhaberatına hürmet edilmesi hakkına maliktir.”

Kişisel ilişki kurma hakkı önceki medeni kanunumuzda düzenlenirken ana ve babanın hakkı perspektifinde düşünülmüş⁵ ve buna göre hükümler getirilmiştir. Bu hakkın tanınma sebebi ana baba ile çocuk arasında sadece hukuki bir ilişki değil, aynı zamanda duygusal bir ilişkinin bulunması ve bu ilişkinin sürdürülebilmesi gerekliliğidir. Bu hak sayesinde çocuktan ayrı

¹ USTA: s. 76; SERDAR: s. 740; BAYGIN: s. 105; ALKAN: s. 7; YÜKSEL: s. 1541.

² SEROZAN: s. 241; AKYÜZ: s. 200; DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 354; SERDAR: s. 740; BAYGIN: s. 106; AKKANAT/ÇELİK: s. 364; YÜKSEL: s. 1541; DEMİR: s. 180; KARACA: s. 98.

³ DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 354; ERLÜLE (Ziyaret Hakkı): s. 261; ALKAN: s. 7; YILMAZ: s. 105; DEMİR: s. 175; KARACA: s. 98.

⁴ Ana babanın çocukla kişisel ilişki kurma hakkı ile çocuğun ana babasıyla kişisel ilişki kurmasına ilişkin hakkın kurulmasında, kullanılmasında, sınırlandırılması ya da sona erdirilmesinde devletin de göstermesi gereken pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu kapsamda devletin; “kişisel ilişki kurulurken mevcut koşulların tüm boyutlarıyla belirlenmesi yükümlülüğü”, “kişisel ilişki kurma hakkının değişen koşullara göre uyarlanması yükümlülüğü”, “kişisel ilişki kurma hakkının kullanılmasına yönelik uygun koşulların sağlanması ve tarafları zorlayıcı adımların atılması yükümlülüğü”, “kişisel ilişki kurma hakkının kısıtlanmasını veya sona ermesini sağlama yükümlülüğü” bulunur. (ALKAN: s. 10-17).

⁵ Medeni Kanun'da kişisel ilişki kurma hakkını sadece ana babaya özgüleyen bir yaklaşımda düzenlenmiş olması konusundaki haklı eleştiri için bkz. TÜRKMEN: s. 1129.

yaşayan ebeveynin çocuğun gelişmesi, yetişmesine katkı sağlaması, aralarındaki hısımlık ilişkisinin sürdürülmesi, birbirlerine yabancılaşmalarının önlenmesi ve duygusal bağlarının devam ederek aralarındaki sevgi gereksiniminin karşılanması mümkün olmaktadır⁶. Daha sonra hakka sahip olan kişi çevresinin genişletilmesi ihtiyacı sebebiyle, ana baba dışındaki üçüncü kişilerin de bu hakka sahip olabilmesi düşüncesi kabul edilmiştir. Anayasa, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi düzenlemeleri gereği bu hakka aynı zamanda çocuk da sahiptir. Hakka sahip olan kişiler ve bu kişilerin haklarını dayandırdıkları hukuki düzenlemeler aşağıda incelenmektedir.

Katıldığımız görüşe göre, kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkı soybağı ilişkisine veya velayet hakkına bağlı değildir. Bu hak kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkına sahip olanların kişilik hakkı niteliğindedir⁷. Bu nedenle hak devredilemez, mirasçılara geçemez ve önceden bu haktan feragat edilemez⁸.

Ana baba açısından kişisel ilişki kurma hakkının, velayet hakkında olduğu gibi yüküm-hak niteliğinde olduğu kabul edilmektedir⁹. Bu hakkın “yüküm” olarak görülmesinin temellerinden birini, bu hakkın kurulması ve kullanılması bakımından ana baba ve çocuk arasında karşılıklı şekilde sosyal ve psikolojik dayanışma içinde birbirlerine saygı ve anlayış gösterme yükümlülüklerinin bulunması oluşturur¹⁰.

Çocukla görüşüp ilişki kurma velayet hakkı içerisinde zaten mevcut olan bir yetkidir. Kişisel ilişki kurma hakkı velayet hakkına sahip olmayan veya çocuk kendisine bırakılmamış ebeveynler ile hâkim tarafından hak sahibi olarak kabul edilen diğer kişilere tanınmış bir hak niteliğindedir. Bu hak velayet hakkından ayrı ve bağımsız şekilde mevcuttur.

B. Velayet Hakkı ve Bu Hakkın Kişisel İlişki Kurma Hakkından Farkı

Velayet, küçükler ve bazı hallerde de kısıtlı erginlerin şahısları ve malvarlıklarının korunması ve temsil edilmeleri için ana babalarına ve evlat edinene yüklenen yükümlülükler ve bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi

⁶ SERDAR: s. 740; BAYGIN: s. 105; YÜKSEL: s. 1541.

⁷ DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 354; AKINTÜRK/ATEŞ KARAMAN: s. 396; ERLÜLE (Kişisel İlişki): s. 219; GENÇCAN (Türk Medeni Kanunu): s. 2368; TÜRKMEN: s. 1132; BAYGIN: s. 105. Kişisel ilişki kurma hakkının soybağının sonucu olduğu yönünde bkz. AKKANAT/ÇELİK: s. 365.

⁸ SEROZAN: s. 241; AKYÜZ: s. 200; DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 354; AKINTÜRK/ATEŞ KARAMAN: s. 396; TÜRKMEN: s.1132; BAYGIN: s. 105; YILMAZ: s. 107; YÜKSEL: s. 1542.

⁹ ERLÜLE (Kişisel İlişki): s. 219; TÜRKMEN: s. 1130; YILMAZ: s. 105; DEMİR: s. 174.

¹⁰ ERLÜLE (Kişisel İlişki): s. 219.

için tanınan yetki ve haklardır¹¹. Çocuk ile velisi arasındaki velayet ilişkisi, çocuğun doğumu ile kanunen kendiliğinden kurulmaktadır¹². Medeni Kanun'un 335/I. maddesine göre; “*Ergin olmayan çocuk, ana ve babasının velâyeti altındadır. Yasal sebep olmadıkça velâyet ana ve babadan alınamaz.*”

Evlilik içinde doğan çocuklar ana ve babanın birlikte velayeti altında olmakla birlikte, ana babanın ortak hayatına son vermesi, ayrılık halinin gerçekleşmesi veya boşanmaları halinde velayet hakkı hâkim kararıyla ana veya babadan birine bırakılabileceği gibi çocuğa vasi de atanabilir. Velayet hakkına sahip olmayan ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişki çocukla kişisel ilişki kurulması hakkı çerçevesinde gerçekleşecektir.

Ana ve babanın çocuk üzerindeki velayet hakkı ve bundan doğan egemenlik yetkisi, herkese karşı ileri sürülebilen mutlak bir haktır¹³. Bu hak çocuğun doğumuyla kendiliğinden doğar ve yasal sebep olmadıkça ana ve babadan alınmaz. Ana babanın bu hakkı devretmesi, feragat etmesi, hakkın mirasçılara geçmesi gibi durumlar da mümkün değildir¹⁴.

Velayet hakkının kapsamına çocukla kişisel ilişki kurma dışında, çocuğa öz ad konulması, çocuğun yerleşim yerinin belirlenmesi, çocuğun eğitimi, çocuğun temsil edilmesi, çocuk mallarının yönetilmesi gibi hak ve yetkiler de girmektedir¹⁵. Velayet hakkına sahip olan ebeveynler zaten bu hak kapsamında çocukla kişisel ilişki kurabilmektedir. Kişisel ilişki kurma hakkı ise, kural olarak velayet hakkına sahip olmayan kişilere tanınan bir haktır.

C. Kişisel İlişki Kurma Hakkına Sahip Olanlar

1. Ana -Baba

Anayasa'nın 20/1. maddesine göre; “*Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.*” Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin özel hayatın ve aile hayatının korunması başlıklı 8. maddesine göre; “*Her şahıs hususi ve ailevi hayatına, meskenine ve muhaberatına hürmet edilmesi hakkına*

¹¹ DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 361; AKINTÜRK/ATEŞ KARAMAN: s. 406; USTA: s. 20-21.

¹² Evlilik içinde doğan çocuklar kural olarak ana ve babanın velayeti altındadır. Ana ve baba evli değilse velâyet anaya aittir. (TMK. m. 337/I). Ancak ananın küçük, kısıtlı olması, ölmesi veya ondan doğumdan önce velayetin alınması kararının verilmesi halinde hâkimin çocuğa vasi ataması veya babasıyla arasında soybağı ilişkisi kurulmuş ise babasına velayetin verilmesi mümkündür. Evlilik dışında doğan çocuk ile baba arasında soybağı ilişkisi tanıma veya babalık davası sonucunda kurulmuş olabilir. (DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 361-362; USTA: s. 26).

¹³ DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 362; AKINTÜRK/ATEŞ KARAMAN: s. 410; USTA: s. 23.

¹⁴ USTA: s. 21, 22.

¹⁵ DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 365 vd.; AKKANAT/ÇELİK: s. 366.

maliktir.” Medeni Kanun’un 323. maddesine göre; “Ana ve babadan her biri, velâyeti altında bulunmayan veya kendisine bırakılmayan çocuk ile uygun kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkına sahiptir.”

“Ana ve babadan her biri, diğerinin çocuk ile kişisel ilişkisini zedelemekten, çocuğun eğitilmesi ve yetiştirilmesini engellemekten kaçınmakla yükümlüdür. Kişisel ilişki sebebiyle çocuğun huzuru tehlikeye girer veya ana ve baba bu haklarını birinci fıkrada öngörülen yükümlülüklerine aykırı olarak kullanırlar veya çocuk ile ciddî olarak ilgilenmezler ya da diğer önemli sebepler varsa, kişisel ilişki kurma hakkı reddedilebilir veya kendilerinden alınabilir.” (TMK. m. 324).

Kanun’un 323. madde hükmüne göre çocukla kişisel ilişki kurma hakkına, velayet hakkına sahip olmayan veya velayet hakkına sahip olsa da TMK’nun 346 ve 347. maddesindeki sebeplerle çocuğun korunması için çocuğun ana babadan alındığı hallerde çocuk kendisine bırakılmayan ana baba sahiptir. Ana babanın velayet hakkına sahip olmaması, hâkim tarafından velayetin ana babanın birinden alınarak diğerine tanınması, her ikisinden alınarak çocuğa vasi atanması veya evlatlık verilen çocuğun velayetinin evlat edinene geçmesi hallerinden kaynaklanabilir¹⁶.

2. Çocuk

Kişisel ilişki kurma hakkı aynı zamanda çocuk lehine de mevcut bir haktır. 2010 yılında Anayasa’ya eklenen fıkra ile, her çocuğun korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Tarafı olduğumuz Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 9. maddesinin 3. fıkrasına göre; “Taraflar Devletler, ana–babasından veya bunlardan birinden ayrılmasına karar verilen çocuğun, kendi yüksek yararına aykırı olmadıkça, ana babanın ikisiyle de düzenli bir biçimde kişisel ilişki kurma ve doğrudan görüşme hakkına saygı gösterirler.” Bu kapsamda BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde çocuk, hakkın konusu değil, öznesi olarak kabul edilmektedir¹⁷. Sözleşmenin 10/2. maddesinde de ana babası ayrı devletlerde oturan çocukların, olağanüstü durumlar hariç hem ana hem de babası ile düzenli biçimde kişisel ilişki kurma ve doğrudan görüşme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi’nin 4/1. maddesinde bir çocuk ile ana ve babasının birbirleriyle düzenli şekilde kişisel ilişkiyi elde etmek ve sürdürmek hakkına sahip olduğu belirtildikten

¹⁶ DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 353-354; SERDAR: s. 744; GENÇCAN (SOYBAĞI): s. 663; GRASSINGER: s. 193; BAYGIN: s. 107, 108; YILMAZ: s. 108; YÜKSEL: s. 1541.

¹⁷ TÜRKMEN: s. 1131.

sonra; 5/1. maddesinde de çocukla, ana ve babası dışındaki aile bağları bulunan şahıslar arasında çocuğun yüksek yararı kıstasına göre kişisel ilişki kurulabileceği düzenlenmiştir. Hatta taraf devletlerin hükmün kapsamını birinci fıkrada belirtilen kimselerden başkalarını da kapsayacak şekilde genişletmeleri mümkündür. Ancak beşinci maddede yer alan hüküm, tavsiye niteliğinde olup zorunlu olarak ve doğrudan uygulanma olanağına sahip değildir¹⁸. Şu an için mevzuatımızda çocuğun ana baba dışındaki üçüncü kişilerle kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkı bulunmamaktadır. Bu konuda doktrinde bizim de katıldığımız görüşe göre, burada bilinçsiz bir kanun boşluğu olduğu kabul edilmeli ve Medeni Kanun'un 325. maddesinin de gözetilerek olağanüstü durumların bulunması halinde çocuğun da üçüncü kişilerle kişisel ilişki kurulmasını isteyebileceğine karar verilemelidir¹⁹. Bu doğrultuda örneğin, babasıyla henüz soybağı ilişkisi kurulmamış olan çocuk, biyolojik babası ile kişisel ilişki kurulmasını isteyebilir. Tabi burada çocuğun soybağı ilişkisini kurmadan önce böyle bir kişiyle kişisel ilişki kurmasının çocuğun menfaatine uygun düşüp düşmeyeceği tartışılabilir. Bu menfaatin bulunması için öncelikle biyolojik ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkinin kanıtlanması, bu çerçevede de soybağı ilişkisinin kurulması aranabilir.

Ayırt etme gücü bulunmayan çocuklar için yasal temsilci veya kayyım tarafından hakkın kullanılması mümkündür. Ancak yasal temsilci kendi adına bu hakkı kullanamaz²⁰.

Çocuk ana babasıyla kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkına sahip olmakla birlikte, kendisiyle ilişki kurmak istemeyen ebeveynlerini icra vasıtasıyla buna zorlayamamaktadır²¹. Alman hukukunda ise, BGB'nin 1684. paragrafı çocuğun kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkını dava yoluyla ileri sürebilmesini ve sonrasında bu hükmü icra yoluyla yerine getirebilmesine de imkân tanımaktadır²². Ana babanın veya üçüncü kişilerin çocukla kişisel ilişki kurmak için dava açma, cebri icraya başvurma gibi imkanları bulunmasına rağmen, çocuk için böyle bir düzenleme yapılmaması, kanunlarımızda bu hakkın ana baba ve üçüncü kişiye tahsis edilecek şekilde dizayn edilmesinden kaynaklanmaktadır. Oysaki yukarıda belirttiğimiz üzere Medeni Kanun, kişisel ilişki kurma hakkını ana baba ve üçüncü kişilerin hakkı anlayışıyla düzenleme yapsa da bu hakka çocuk da sahiptir. Bununla birlikte ana babanın çocukla kişisel ilişki kurmayı istememesi halinde, zorla kişisel ilişki kurulması konusunda hüküm verilmesinin çocuğun üstün yararına uygun olup olmadığı konusu

¹⁸ TÜRKMEN: s. 1132, dn.19.

¹⁹ TÜRKMEN: s. 1148.

²⁰ TÜRKMEN: s. 1132.

²¹ TÜRKMEN: s. 1133.

²² TÜRKMEN: s. 1135.

doktrinde tartışmalıdır²³.

Çocuğun sadece ana babasıyla kişisel ilişki kurması yönünde talep hakkı yoktur, aynı zamanda çocuğun kişisel ilişki kurulmasını reddetme veya mevcut ilişkiyi sona erdirme hakkı da mevcuttur²⁴.

Ayırt etme gücü bulunan çocuk bu hakkını kullanma konusunda tek başına karar vermeye yetkilidir. Ayırt etme gücü bulunmayan çocukların adına yasal temsilci veya kayyım tarafından hakkın kullanılmasının sağlanması mümkündür²⁵.

3. Üçüncü Kişiler

Medeni Kanun'un 325. maddesine göre; *“Olağanüstü hâller mevcutsa, çocuğun menfaatine uygun düştüğü ölçüde çocuk ile kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkı diğer kişilere, özellikle hısımlarına da tanınabilir. Ana ve baba için öngörülen sınırlamalar üçüncü kişiler için kıyas yoluyla uygulanır.”*

Bu konuda önce büyük anne ve büyük babanın torunlarıyla kişisel ilişki kurabileceğine yönelik 1959 yılında YİBK²⁶ kabul edilmiştir. Daha sonra yürürlüğe giren Türk Medeni Kanun'un 325. maddesinde, olağanüstü durumların bulunması halinde, ana baba dışındaki üçüncü kişilerin çocuğun menfaatine uygun düştüğü ölçüde çocukla kişisel ilişki kurulmasını isteyebileceği düzenlenmiştir²⁷. Bu kapsamda sadece büyük anne ve büyük baba değil, çocuğun menfaatine uygun düştüğü ölçüde süt anne, üvey anne-baba gibi diğer kişilerin de olağanüstü durumların bulunması ve çocuğun menfaatinin gerektirmesi halinde çocukla kişisel ilişki kurması mümkündür²⁸.

Kişisel ilişki hakkına sahip olunabilmesi için, çocukla ana baba arasında soybağı ilişkisinin kurulmuş olması şart değildir²⁹. Nitekim çocuk ile soybağı ilişkisi bulunan ana ve babası arasında kişisel ilişki kurulabileceği

²³ Görüşler için bkz. TÜRKMEN: s. 1140-1142.

²⁴ ERLÜLE (Kişisel İlişki): s. 230; ERLÜLE (Ziyaret Hakkı): s. 271; TÜRKMEN: s. 1132; BAYGIN: s. 113.

²⁵ TÜRKMEN: s. 1132-1133.

²⁶ YİBK., 18.11.1959 T., 12/29 (Sinerji İçtihat Bankası).

²⁷ *“davacı ile torunları arasında, çocuğun eğitim durumunu aksatmayacak, bedeni ve fikri gelişimini olumsuz etkilemeyecek ve davalı annenin velayet görevini gereği gibi yerine getirmesine engel olmayacak şekilde davacı babaanne ve çocuk arasında uygun süreli kişisel ilişki düzenlemesi yapılması gerekirken, yazılı gerekçeyle isteğin reddi doğru görülmemiş, hükmün bozulmasına karar vermek gerekmiştir.”* (2. HD., 30.9.2021 T., 7491/6748 (Sinerji İçtihat Bankası).

²⁸ AKINTÜRK/ATEŞ KARAMAN: s. 398; BAYGIN: s. 110; GENÇCAN (Soybağı): s. 664.

²⁹ TÜRKMEN: s. 1143; KARACA: s. 107. Her ne kadar ana ile soybağı çocuğun doğumuyla kurulduğu için, biyolojik anne ile çocuk arasında zaten soybağı ilişkisinin bulunduğu düşünülecek olsa da (hukukumuzda yasaklanmış olmakla birlikte) taşıyıcı anne tarafından dünyaya getirilen çocuklarda soybağı ilişkisi biyolojik anne ile değil, taşıyıcı anne ile kurulmaktadır. Böyle durumlarda biyolojik anne ile soybağı ilişkisi kurulamamış olabilir.

gibi, çocuk ile arasında soybağı ilişkisi bulunmayan üçüncü kişiler arasında (bu kapsamda soybağı ilişkisi kurulmamış olan biyolojik ebeveyni ile) da kişisel ilişki kurulabilir³⁰. Bununla birlikte üçüncü kişi kapsamında değerlendirilebilecek olan ana ve baba ile çocuk arasında soybağı ilişkisinin bulunmaması halinde, bu kişilerle çocuk arasında kişisel ilişki kurulmasının çocuğun menfaatine uygun olduğunun ispatı güç olabilir³¹.

D. Kişisel İlişki Kurma Hakkının Kurulması

Velayet hakkı kendisine ait olmayan veya çocuk kendisine bırakılmayan tarafın çocukla kişisel ilişki kurulabilmesi için ya velayet hakkı sahibi olan ebeveynin buna izin vermesi ya da hâkim kararı alınması gerekir. Çocuk ile kişisel ilişkiye yönelik bir düzenleme yapılmıyca kadar, velâyet hakkına sahip veya çocuk kendisine bırakılmış kişinin rızası dışında kişisel ilişki kurulamaz (TMK. m. 326/3).

Kişisel ilişki hakkının kullanılabilmesi için evli olan ana baba arasındaki evliliğin sona ermiş olması şartı bulunmaz. Kişisel ilişkinin kurulmasını istemek için önemli olan husus, çocuk ile ilişki kuracak kişinin fiilen aynı evde yaşamıyor olmasıdır³². TMK'nun eşlerin birlikte yaşamaya ara vermesini düzenleyen 197. maddesinde, eşlerin ergin olmayan çocukları varsa hâkimin, ana ve baba ile çocuklar arasındaki ilişkileri düzenleyen hükümlere göre gereken önlemleri alacağı düzenlenmiştir. Hâkim tarafından çocukla kişisel ilişki kurulmasına yönelik karar verilmeye kadar eşler kendileri anlaşarak çocukla kişisel ilişki kurulmasına yönelik belirleme yapabilirler³³.

Türk Medeni Kanunu'nun 182/1-2. maddesine göre; “*Mahkeme boşanma veya ayrılığa karar verirken, olanak buldukça ana ve babayı dinledikten ve çocuk vesayet altında ise vasinin ve vesayet makamının düşüncesini aldıktan sonra, ana ve babanın haklarını ve çocuk ile olan kişisel ilişkilerini düzenler.*” Evlilik dışında doğan çocuklar bakımından çocukla kişisel ilişki kurulması, eşlerin açtığı boşanma veya ayrılık davasında karara bağlanamayacağından bu durumlarda Medeni Kanun'un 323.ve 325. maddelerine göre çocukla kişisel ilişki kurulması istenmelidir.

Kişisel ilişki kurma hakkını kullanabilmesi için, bu hakkın kullanılmasının çocuğun üstün yararına uygun olması gerekmektedir³⁴. Bu yarar, analık

³⁰ ERLÜLE (Kişisel İlişki): s. 242-243; TÜRKMEN: s. 1143; YILMAZ: s. 110; KARACA: s. 107.

³¹ TÜRKMEN: s. 1145.2. HD.'nin 9.7.2003 T., 8405/10484 Sayılı kararında da soybağı belirlenmeden kişisel ilişki kurulamayacağına hükmedilmiştir (GENÇCAN (Türk Medeni Kanunu): s. 2369).

³² TÜRKMEN: s. 1143.

³³ SERDAR: s. 758.

³⁴ SEROZAN: s. 241; AKYÜZ: s. 201; DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 354; GRASSINGER: s. 194; ERLÜLE (Kişisel İlişki): s. 223-224; TÜRKMEN: s. 1134; BAYGIN: s. 110; AKKANAT/ÇELİK: s. 366; ALKAN: s. 8;

babalık duygusunun tatmin edilmesinden önceliklidir³⁵. Çocuğun üstün yararı her somut olayda değişkenlik gösterebilmektedir. Hâkim somut olayda çocukla kişisel ilişki kurulurken çocuğun fiziksel, ruhsal, sosyal gelişimine, eğitim, sağlık ve ahlaki açıdan gelişimine, birden fazla kardeş varsa bunlar arasındaki ilişkilerin sürdürülmesine dikkat ederek, çocuğun menfaatine göre bu hakkın kullanımını sağlamalıdır³⁶. Somut olayın özelliğine göre, çocuğun ana babadan alınarak bir aile yanına veya kuruma yerleştirilmesinin gerektiği hallerde yahut velayetin ana babadan alınmasına neden olan sebeplerin bulunması durumunda, çocukla kişisel ilişki kurmada üstün bir yararın olmadığı kabul edilebilir. Ancak bu hallerin gerçekleşmesi her durumda çocuğun üstün yararının bulunmadığı sonucunu doğurmaz³⁷.

Hâkim, çocukla kişisel ilişki kurmadan önce, kendisini ifade edebilen çocuğu pedagog gibi uzmanlardan yardım alarak, usulüne uygun şekilde dinlemelidir³⁸. Hâkim karar verirken çocuğun isteklerini dinler, ancak bunlarla bağlı değildir³⁹. Hâkim kişisel ilişki kurulmasına yönelik belirleme yaparken çocuğun yararını ön planda tutarak, çocuğun yaşı, sağlık durumu, eğitimi, kişisel ilişki kurulacak kişi ile arasındaki manevi ilişkileri, hak sahibinin yaşadığı yeri ile işi, boş zamanları ve çocuğun birlikte yaşadığı kişinin durumu gibi hususları göz önünde bulundurmalıdır⁴⁰.

Hâkim çocukla ziyaret hakkının kapsam, süre ve yöntemini belirlerken, ziyaretin çocukla kişisel ilişkinin sürdürülmesi amacını gerçekleştirmeye elverişli nitelikte olmasına dikkat etmelidir. Çocukla buluşma, görüşme süresi ve yeri tarafların görüşüp hasret giderme ihtiyaçlarına, çocuğun ve kişisel ilişki kuracak kişinin durum ve şartlarına uygun şekilde belirlenmelidir. Bunun dışında ziyaret hakkının kullanılmasında tartışmaya yol açmayacak şekilde ayrıntılı düzenleme yapılmalıdır⁴¹.

Anayasa Mahkemesi, yapılan bir bireysel başvuru kararında, çocuğuyla kişisel ilişki kurmak isteyen babanın iş ve mesai saatlerine göre müsait olduğu günler yerine çalıştığı günlerde çocukla kişisel ilişki kurulmasına yönelik düzenleme yapılmasının, aile hayatına saygı hakkı bağlamında

Bulut, s. 47; YILMAZ: s. 111; YÜKSEL: s. 1549, DEMİR: s. 182.

³⁵ SEROZAN: s. 241; AKYÜZ: s. 202; BAYGIN: s. 111; BULUT: s. 47; YILMAZ: s. 111; DEMİR: s. 184; KARACA: s. 97.

³⁶ AKYÜZ: s. 201, 203; SERDAR: s. 748; TÜRKMEN: s. 1136; ERLÜLE (Ziyaret Hakkı): s. 267; BAYGIN: s. 112-113; AKKANAT/ÇELİK: s. 366; YILMAZ: s. 111-112, YÜKSEL: s. 1549-1550; KARACA: s. 98-99, 100.

³⁷ TÜRKMEN: s. 1136.

³⁸ DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 354; BAYGIN: s. 113; KARACA: s. 99.

³⁹ SERDAR: s. 750.

⁴⁰ AKYÜZ: s. 202; DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 354; GRASSINGER: s. 194; ERLÜLE (Kişisel İlişki): s. 224, 229-230; ERLÜLE (Ziyaret Hakkı): s. 272; SERDAR: s. 760, YILMAZ: s. 119.

⁴¹ AKYÜZ: s. 201; GRASSINGER: s. 194; ERLÜLE (Kişisel İlişki): s. 230-231; SERDAR: s. 762; ERLÜLE (Ziyaret Hakkı): s. 273; BAYGIN: s. 113-114; DEMİR: s. 185-186; KARACA: s. 103.

ilgili ve yeterli olmadığı, çocukla kurulması öngörülen kişisel ilişkinin uygulanabilir ve etkili olmasını temin edecek şekilde hareket etme yükümlülüğü açısından etkisiz kaldığı, sonuç olarak başvurucunun çocuğu ile kişisel ilişki kurma hakkının yerine getirilmesinde kamusal makamlarca gereken çabanın gösterilmemiş olduğu gerekçesiyle başvurucunun aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir (AYM. 7.5.2015 T., 2013/9047 E. R.G. T. 25/6/2015, S.29397).

Mahkeme velayet konusunda karar verinceye kadar, çocuğun iki ebeveyninden de alınarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı bir kurumda koruma altına alınmasına da karar verebilir. Somut bir olayda, Bakanlığa bağlı yurttta kalmasına karar verilen bir çocuğun, pandemi sürecinde kalabalıkta kalmasının olumsuz olacağı gerekçesiyle çocuğun yurttan alınmasına mahkeme onay vermiştir. Söz konusu olayda babanın velayetin geçici olarak kendisine verilmesine yönelik başvurusu *“Dünya çapında virüs salgını sebebiyle okulların tatil edilmesi ve yetkili makamlarca yapılan açıklamalar doğrultusunda toplu yerlerde mümkün oldukça bulunulmaması uyarıları birlikte dikkate alındığında çocuğun yüksek yararı ve salgın hastalık dikkate alınarak çocuğun müşterek kurumdan alınarak dava süresi boyunca baba Mehmet B. 'ye verilmesine yapılan inceleme sonucunda karar verildi.”* gerekçesiyle kabul edilmiştir⁴².

Kanun, ana ve babadan her birini, diğerinin çocuk ile kişisel ilişkisini zedelemekten, çocuğun eğitilmesi ve yetiştirilmesini engellemekten kaçınmakla yükümlü kılmıştır. Ancak kişisel ilişki sebebiyle çocuğun huzuru tehlikeye girerse veya ana ve baba bu haklarını birinci fıkrada öngörülen yükümlülüklerine aykırı olarak kullanırsa veya çocuk ile ciddi olarak ilgilenmezler ya da diğer önemli sebepler varsa, kişisel ilişki kurma hakkı reddedilebilir veya kendilerinden alınabilir (TMK. m. 324/I-II). Yakın zamanda Kanun'a eklenen 3. fıkraya göre velayet kendisine bırakılan ana veya babanın, kişisel ilişki düzenlemesinin gereklerini yerine getirmemesi halinin çocuğun menfaatine aykırı olmamak kaydıyla velayetin değiştirilmesine yol açabileceği belirtilmiştir. Bu husus kişisel ilişki kurulmasına dair kararda taraflara ihtar edilir. (TMK. m. 324/III).

Velayet hakkına sahip olan ebeveynin, çocuğuyla kişisel ilişki kurmak isteyen ebeveynin görüşme hakkını haklı sebep olmaksızın tek başına vereceği bir karar ile kısıtlaması veya ortadan kaldırması velayet hakkını kötüye kullanması sonucunu doğuracaktır. Ancak, hasta olan veya teşhis olmasa da hasatlık belirtileri taşıyan veya hasta kişilerle maskesiz şekilde doğrudan temas halinde olan ebeveynle çocuğun görüşmesinin belirli bir süre ertelenmesi haklı sebebe dayanabilir.

Fakat hastalık taşımayan ebeveynin sırf hastalık riski taşıması gerekçesiyle

⁴² <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/velayet-davasinda-corona-virusu-karari-5679838/>, ET. 28.9.2020.

kişisel ilişki kurma imkânı engellenemez⁴³. 30.11.2021 tarihinde Çocuk Koruma Kanunu'na eklenen düzenlemelerden önce, haklı sebep olmaksızın kişisel ilişki kurulmasına engel olan ebeveynin engel çıkarması halinde icra memurluğu görevlilerince uzman eşliğinde çocuğun alınması mümkündür. İİK'nun mülga olan 25/a bendine göre; “Çocukla şahsi münasebetlerin düzenlenmesine dair ilam hükmünün yerine getirilmesi talebi üzerine icra memuru, küçüğün ilam hükümleri dairesinde lehine hüküm verilen tarafla şahsi münasebette bulunmasına mâni olunmamasını; aksi halde ilam hükmünün zorla yerine getirileceğini borçluya 24'üncü maddede yazılı şekilde bir icra emri ile tebliğ eder. Bu emirde ilam hükmüne aykırı hareketin 341 inci maddedeki cezayı müstelzim olduğu da yazılır. Borçlu bu emri tutmazsa ilam hükmü zorla yerine getirilir. Borçlu alacaklının şikâyeti üzerine ayrıca 341 inci maddeye göre cezalandırılır.”

Bu hükme göre çocuk teslimi için yine mülga olan İİK. m. 25/b bendinde, çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilâmların icrası gerçekleştirilirken, icra müdürü ile birlikte Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından görevlendirilen sosyal çalışmacı, pedagoğ, psikoloğ veya çocuk gelişimcisi gibi bir uzmanın, bunların bulunmadığı yerlerde bir eğitimcinin işlemler sırasında hazır bulunması gerektiği düzenlenmişti⁴⁴. Mülga olan İİK. m. 341'e göre çocuk teslimi hakkındaki ilâmın veya ara kararının gereğini yerine getirmeyen veya yerine getirilmesini engelleyen kişinin, lehine hüküm verilmiş kimsenin şikâyeti üzerine, altı aya kadar tazyik hapsine karar verilmesi ancak hapsin tatbikine başlandıktan sonra ilâmın veya ara kararının gereği yerine getirmesi halinde, kişinin tahliye edileceği düzenlenmişti.

Çocuk Koruma Kanunu'na eklenen düzenlemelere göre artık çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair aile mahkemeleri tarafından verilen ilam veya tedbir kararları, çocuğun üstün yararı esas alınarak, Adalet Bakanlığınca kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerince yerine getirilecektir (ÇKK. m. 41/A-1). İlam ve tedbir kararları müdürlük tarafından görevlendirilen psikoloğ, pedagoğ, sosyal çalışmacı, çocuk gelişimci ve rehber öğretmen gibi uzmanlar, uzmanın bulunmadığı yerlerde ise öğretmen marifetiyle yerine getirilecektir. (ÇKK. m. 41/A- 5)⁴⁵. Çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya

⁴³ AKKANAT/ÇELİK: s. 373.

⁴⁴ Çocukla kişisel ilişki kurulması için icra yoluna başvurulması halinde yapılan tüm masraf ve giderlerin, çocukla kişisel ilişki kurmak isteyen kişiye bırakılması, diğer ebeveyne bu giderlerin yüklenmemesi doktrinde eleştirilmekteydi. Bkz. ERDOĞAN/KIRŞEHİRLİ: s. 265. Çocuk Koruma Kanunu'na eklenen düzenlemeyle, çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin yapılacak işlemlerin, 2/7/1964 tarihli ve 492 sayılı Harçlar Kanunu ile diğer kanunlar uyarınca alınması gereken tüm harçlardan istisna olduğu ve bu iş ve işlemlerin yürütülmesi için yapılacak tüm masrafların, avukatlık ücreti hariç, Adalet Bakanlığı bütçesinden karşılanacağı düzenlenmiştir (ÇKK. m. 41/H-1).

⁴⁵ Çocuk Koruma Kanunu'nun çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesi başlıklı 41/C maddesine göre: “

(1) Çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararları, yükümlüsü tarafından rızasıyla yerine getirilmediği

takdirde hak sahibi, ilam veya tedbir kararının yerine getirilmesi için müdürlüğe başvurabilir.

(2) Talebi alan müdürlük, her türlü iletişim vasıtasını kullanarak yükümlüyle irtibata geçer; ilam veya tedbir kararında belirtilen gün ve saatte hak sahibine teslim edilmek üzere çocuğun müdürlük tarafından belirlenen yere getirilmesini derhâl bildirir; bu bildirim yapıldığını veya yükümlüyle irtibat kurulamadığını tutanağa bağlar.

(3) Yükümlüyle irtibat kurulamaz veya yükümlü çocuğu getirmeyeceğini beyan ederse yahut belirlenen yere getirmese müdürlük, derhâl yükümlüye, çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair bir teslim emri gönderir. Emir, 7201 sayılı Kanun hükümlerine göre yükümlüye tebliğ edilir. Bu emirde aşağıdaki hususlar yer alır:

a) İlam veya tedbir kararında belirtilen gün ve saatte, gün ve saatin belirtilmemesi hâlinde müdürlük tarafından belirlenen gün ve saatte çocuğu emirde belirtilen yere getirmek zorunda olduğu.

b) Çocuğu emirde belirtilen yere getirmesine engel teşkil edecek derecede haklı bir mazereti varsa teslim gününden önce müdürlüğe bildirimde bulunarak çocuğun müdürlükçe alınmasını talep etmesi gerektiği.

c) İlam veya tedbir kararı kapsamında emrin tebliğinden sonraki dönemde de (a) ve (b) bentlerindeki yükümlülüğünün devam edeceği, bunun için yeniden emir çıkarılmayacağı.

d) Emrin gereğinin yerine getirilmemesi hâlinde disiplin hapsiyle cezalandırılacağı.

e) Yerleşim yeri veya iletişim bilgilerinin değişmesi hâlinde yeni adres veya iletişim bilgilerinin müdürlüğe derhâl bildirilmesi gerektiği.

f) Müdürlükçe yapılan iş ve işlemlere karşı, öğrenme veya tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içinde, işlemi yapan müdürlüğün bulunduğu yer aile mahkemesine şikâyetle bulunulabileceği.

(4) Müdürlüğün belirlediği yere getirilen çocuk hak sahibine teslim edilir. Hak sahibine; ilam veya tedbir kararında belirtilen sürenin bitiminde çocuğu, belirlenen yere getirmek zorunda olduğu, çocuğu getirmez veya kendisinden kaynaklanmayan makul sebepler hariç olmak üzere geç getirirse disiplin hapsiyle cezalandırılacağı, hakkında suç duyurusunda bulunulacağı hususu tutanağa bağlanarak tebliğ edilir. Çocuk, belirlenen yere getirilmezse hak sahibi hakkında müdürlük tarafından suç duyurusunda bulunulur ve müteakip süreç hakkında yükümlü bilgilendirilir.

(5) Kişisel ilişki kurulmasından sonra hak sahibi tarafından teslim yerine getirilen çocuğun yükümlüye veya yükümlünün belirlediği kişiye teslimi mümkün olmazsa çocuk hak sahibinde bırakılır. Bu da mümkün olmazsa müdürlüğün talebi üzerine, aile ve sosyal hizmetler il müdürlüğü tarafından çocuğun geçici olarak barınmasına yönelik tedbirler alınır.

(6) Yükümlü haklı mazereti nedeniyle çocuğun müdürlükçe alınmasını talep ederse, gerektiğinde hak sahibi de hazır bulundurulmak suretiyle çocuk, müdürlük tarafından yükümlüden alınarak hak sahibine teslim edilir.

(7) Hak sahibi, emrin yükümlüye tebliğinden sonraki dönemde, teslim saatinden en az kırk sekiz saat önce çocuğu teslim almaya geleceğini müdürlüğe yazılı olarak, elektronik ortamda veya başvuru aşamasında beyan ettiği iletişim kanalıyla bildirmek zorundadır. Hak sahibinin bildirimde bulunmadığı veya geleceğini bildirmediği hâllerde bu husus ve çocuğu emirde belirtilen yere getirme zorunluluğu bulunmadığı yükümlüye bildirilir. Tüm bu işlemler tutanak altına alınır.

(8) Çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair işlemlerin çocuğun üstün yararını koruyacak şekilde yerine getirilebilmesi amacıyla müdürlüğün önerisi üzerine aile mahkemesince, çocuk, hak sahibi veya yükümlü hakkında danışmanlık tedbiri uygulanmasına karar verilebilir. Yükümlünün teslim emrine aykırı ilk hareketinde müdürlük yükümlü hakkında danışmanlık tedbiri uygulanmasını aile mahkemesinden talep eder.

(9) İlam veya tedbir kararını rızasıyla yerine getirdiğini iddia eden yükümlü, ikinci fıkra uyarınca yapılan bildirim veya bu bildirim yapılamamışsa üçüncü fıkra uyarınca gönderilen teslim emrinin haksız olduğunu süresi içinde şikâyet yoluyla ileri sürebilir.

(10) Çocuğun yerleşim yerinin değişmesi hâlinde dosya resen ilgili yer müdürlüğüne gönderilir ve ilgili müdürlük işlemlere kaldığı yerden devam eder. Bu müdürlük, dosyadaki teslim emri kapsamında sadece teslimin gerçekleştirileceği yeni yeri yükümlüye tebliğ eder. Teslim yeri değişikliği hak sahibine her türlü iletişim vasıtasıyla bildirilir.

(11) Hak sahibi veya teslim yükümlüsü hakkında, 8/3/2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun uyarınca gizlilik kararı ya da başka bir tedbire karar verilmesi hâlinde, teslim işlemleri bu kararlar dikkate alınarak yerine getirilir.

(12) Hak sahibi, teslim emrinin yükümlüye tebliğinden sonraki dönemde, teslim saatinden en az kırk sekiz saat önce çocuğu teslim almaya geleceğini müdürlüğe bildirdiği hâlde haklı bir mazeret olmaksızın art arda iki kez veya bir yılda üç kez gelmezse müdürlük tarafından dosyanın işlemiden kaldırılmasına ve teslim emrinin hükümsüz hâle gelmesine karar verilir. Bu karar hak sahibi ve yükümlüye tebliğ edilir.

(13) Teslim emrinin tebliğinden sonraki dönemde yükümlü en az bir yıl boyunca emrin gereğini usulüne uygun bir şekilde yerine getirir ve müteakip dönemde de kişisel ilişki kurulmasına dair mahkeme kararına uygun olarak hareket edeceğini taahhüt ederse müdürlük, ilgili uzmanın kanaatini de alarak dosyanın işlemiden kaldırılmasına ve teslim emrinin hükümsüz hâle gelmesine karar verebilir. Bu karar hak sahibi ve yükümlüye tebliğ edilir. Yükümlü bu

tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin teslim emrine aykırı hareket edenler ile emrin gereğinin yerine getirilmesini engelleyenler, bir ay içinde yapılacak şikâyet üzerine, üç günden on güne kadar disiplin hapsiyle cezalandırılır. Kişisel ilişki kurulması için kendisine çocuk teslim edilen hak sahibi, ilam veya tedbir kararında belirtilen sürenin bitiminde çocuğu belirlenen yere getirmese, bir ay içinde yapılacak şikâyet üzerine, fiil suç teşkil etse dahi, üç aya kadar disiplin hapsi ile cezalandırılır (ÇKK. M. 41/F- 2,3).

Boşanma ve evlilik birliğinin korunmasına yönelik davalar içerisinde kişisel ilişki kurulması istenmiş ise bu davaların görüldüğü yer mahkemesi yetkilidir. Ayrıca kişisel ilişki kurulmasıyla ilgili bütün düzenlemelerde çocuğun oturduğu yer mahkemesi de yetkili kılınmıştır (TMK. m. 326). Ancak çocukla kişisel ilişki kurulmasına yönelik ilam ve tedbir kararını yerine getirmeyenler hakkında şikâyete bakacak görevli ve yetkili mahkeme, işlemi yapan müdürlüğün bulunduğu yer aile mahkemesidir (ÇKK. m. 41/F-4).

Kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkı hak düşürücü süreye bağlı olmadan kullanılabilir ise de çocuğun 18 yaşını doldurmasıyla bu hak sona erer⁴⁶.

II. Pandemi Döneminde Kişisel İlişki Kurma Hakkının Kullanılması

1. Genel Olarak

Kişisel ilişki kurulması farklı yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Yüz yüze görüşme, telefonla konuşma, online yöntemlerle görüşme, mektuplaşma, çocuğun birlikte yaşadığı kişinin kişisel ilişki kurma hakkını kullanan kişiye çocukla ilgili bilgi vermesi gibi farklı şekillerde ilgililer çocukla kişisel ilişki kurabilmektedir. Ancak bu yöntemler arasında en etkili olanı ve en çok tercih edileni ziyaret hakkının kullanılmasıdır⁴⁷.

Kişisel ilişki kurma yöntemlerinden ziyaret hakkı, tarafların yüz yüze görüşüp bir araya gelerek birlikte zaman geçirmesidir⁴⁸. Covid-19 virüsünün yol açtığı pandemi süreci çocukla yüz yüze görüşerek kişisel ilişki kurulmasını büyük ölçüde zorlaştırmıştır. Devlet tarafından yasaklar getirilmese dahi, hastalığın bulaşmasının önlenmesi için toplumun bir kesimi yüz yüze görüşmekten, birbirlerine temas etmekten kaçınmaktadırlar. Ancak bu kaçınma hak sahibi kişileri, çocukla görüşme, sarılma, birlikte yatılı kalma gibi çocukla hasret giderilebilmesini sağlayabilecek pek çok

taahhüdünü yerine getirmezse hak sahibinin talebiyle yükümlüye doğrudan teslim emri tebliğ edilir.”

⁴⁶ TÜRKMEN: s. 1133.

⁴⁷ DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ: s. 355; ERLÜLE (Kişisel İlişki): s. 228; ERLÜLE (Ziyaret Hakkı): s. 263-264.

⁴⁸ ERLÜLE (Kişisel İlişki): s. 228; ERLÜLE (Ziyaret Hakkı): s. 2613; BAYGIN: s. 105; AKKANAT/ÇELİK: s. 366.

davranıştan mahrum bırakmaktadır.

Özellikle sorunlu boşanma süreci yaşayan çiftlerin çocuk üzerinden birbirini cezalandırmaya çalışmasıyla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Çocuğun birlikte yaşadığı ebeveyn, diğer ebeveyn ile çocuğun görüşmesini pandemi koşullarını da fırsat bilerek zorlaştırabilmektedir. Bu durum çocuk ile kişisel ilişki kurmak istenilen ebeveyn arasında yabancılaşmaya yol açmaktadır⁴⁹. Ebeveynle yabancılaşmanın, velayet davasının sürdüğü, geçici velayetin ebeveynlerden birine bırakıldığı hallerde kesin velayetin kaybedilmesi gibi sakıncaya yol açması da mümkündür. Zira velayet davası sürerken ayırt etme gücü bulunan çocuklarla uzmanlar görüşerek sosyal inceleme raporu düzenlemektedir. Bu raporun velayetin hangi ebeveyne verileceği konusunda hâkimin kullanacağı takdir yetkisine etkisi büyüktür. Pandemi koşullarında birlikte yaşamadığı ebeveyni ile kişisel ilişkiyi uygun şekilde kuramayan ve ebeveyni ile yabancılaşan çocukların pedagoğ görüşmesinde diğer ebeveynle kalmak istedikleri şeklinde irade açıklamaları yüksek olasılıklıdır.

Pandemi döneminde ilgili kişilerin kişisel ilişki kurma hakkı ile çocuğun üstün yararı gereği çocuğun sağlığının riske atılmaması ilkeleri karşı karşıya gelmektedir. Hastalığın kontrol altına alınması için alınan önlemler de kişisel ilişki hakkının kullanılmasına olumsuz etkide bulunabilmektedir. Bu durumda pandemi döneminde kişisel ilişkinin hangi yöntemlerle sürdürülebileceği incelenmelidir.

2. Covid-19 Pandemisi Sebebiyle Alınmış Olan ve Kişisel İlişki Kurma Hakkını Etkileyen Önlemler

Çocukla kişisel ilişki kurulması konusunda velayet kendisine bırakılan anne baba ile diğer taraf anlaşmasına göre veya mahkemenin belirleyeceği gün ve saatlere göre kişisel ilişki kurulacak zamanlar belirlenebilir. Tarafların anlaşmaması halinde mahkemeler genellikle her ayın tek ya da çift numaralı hafta sonları ile çocuğun yaz ve kış okul tatilleri ile

⁴⁹ ERDOĞAN/KİRŞEHİRLİ: s. 265; ALKAN: s. 24. Ebeveynle yabancılaşma çocuğun ebeveyni ile görüşmeyi istememesine de yol açmaktadır. Ebeveynler arasındaki çıkar çatışmasının çocuğun iradesini etkilemesine yönelik bir kararda “uzman raporunda boşanmadan sonra ebeveynlerin aralarındaki çatışmayı sonlandıramadığı, tarafların çocuğu bu süreçte koruyamadığı, çocuğun tarafların birbiriyle olan ilişkisini yönlendirdiği, çocuğun, bu durumu fayda-çıkara ilişkisi olarak kullandığı, bu durumun çocuk-ebeveyn ilişkisini olumsuz etkilediği, çocuğun baba yanında kalmaya yönelik direncinin kırılabilmesi için psikolojik destek görmesi ve anne tarafından çocuğun baba ve ailesini tanınmasına fırsat verilmesi gerektiği belirtilirken, gerekli olması halinde bir psikolog ya da pedagoğ refakatinde görüşme tesis edilmesinin uygun olacağı belirtilmektedir. İdrak çağında olan çocuğun baba ile yatılı görüşmeme talebi kabul edildiğine göre kurulacak kişisel ilişkide en azından babanın babalık duygularının da dikkate alınması gerektiği açıktır. Dosyada baba ile yalnız kalmasını gerektirir herhangi bir olumsuz durumda görülmediğine göre mahkemece çocukla saatlik olarak kurulan kişisel ilişkinin refakatçi eşliğinde kurulması doğru değil ise de bu yanlışlığın giderilmesi yeniden yargılama yapılmasını gerektirmediğinden ilk derece mahkemesi hükmününün bu yönden düzeltilerek onanmasına karar vermek gerekmiştir.” denilmiştir. (2. HD., 28.9.2021 T., 5153/6563 (Sinerji İçtihat Bankası).

bayramlarda kişisel ilişki kurulmasına yönelik belirleme yapmaktadırlar. Ancak dünya çapında yaşanan Covid-19 pandemisinde, hastalığın bulaşması riskinin önlenmesi için hem kişilerin birbiriyle görüşmelerinin sınırlandırılması tavsiye edilmiş, hem de devlet tarafından çeşitli yasaklar getirilmişti. Salgın hastalığın ülkemizde ilk görüldüğü dönemde, çeşitli iller arasında seyahat yasağı ile hafta sonları ve tatil günleri sokağa çıkma yasağı önlemleri alınmıştı. Bu önlemler hak sahibi kişilerin çocukla kişisel ilişki kurabileceği zaman dilimlerinde sokağa çıkma veya seyahati yasaklamaktaydı. Hastalığın bulaşmasını önlemek için haklı olarak getirilen bu yasaklar, dolaylı olarak hak sahibi kişilerin çocukla yüz yüze görüşerek kişisel ilişki kurmasını zorlaştırmıştı. Bu yasakların mevcut salgın hastalıkta veya yeni bir virüs sebebiyle yeni bir salgın hastalık sebebiyle tekrar getirilmesi mümkündür. Bu durumda çocukla kişisel ilişki kurulmasına yönelik problemler tekrar baş gösterebilecektir.

İcra ve İflas Kanunu'nun mülga olan 25/a maddesine göre velâyet hakkına sahip olan veya çocuk kendisine verilmiş kişi, hak sahibinin çocukla kişisel ilişki kurma hakkını kullanmasına izin vermezse, hâkimin kişisel ilişkiyi öngören ilâmını icraya koyarak takip talebinde bulunması kural olarak mümkündür. Ancak Covid-19 pandemisinin kontrol altına alınması için alınan önlemlerden biri olan 21.03.2020 tarihli 2279 no'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve 24.03.2020 tarihli Adalet Bakanlığı Genelgesinde icra ve iflas takip işlemlerinin durdurulması kararı verilmişti. Bu nedenle İİK'nun 25/a maddesi hükmü bir süre uygulanamadı.

Covid-19 salgını sürecinde alınmak zorunda kalınan ve kişisel ilişki kurma hakkını etkileyen diğer yasaklamalara göz attığımızda, İçişleri Bakanlığı'nın 28.3.2020 tarihli 6009 sayılı Genelgesiyle havayollarıyla seyahatler sınırlandırılmıştı. Daha sonra, 3.4.2020 tarihli Genelgeyle; Büyükşehir statüsündeki 30 il ile Zonguldak ili için kara, hava ve deniz yolu ile yapılacak tüm giriş/çıkışların bazı istisnalar dışında geçici olarak durdurulmasına karar verilmişti. Aynı Genelgede 01.01.2000 tarihinden sonra doğmuş olanların sokağa çıkmaları tüm il ve ilçelerde geçici olarak yasaklanmıştı.

Bu sınırlamalar sebebiyle çocuğundan farklı bir şehirde ikamet eden ebeveynler ile aynı şehirde olsa bile çocuğunu sokağa çıkaramayan, hatta kendisi de kişisel ilişki kurabileceği günlerde sokağa çıkamayan ebeveynler, çocuklarıyla görüşerek kişisel ilişki kurma haklarını fiilen kullanamadılar. Fakat Ramazan Bayramı'na denk gelen 23-26 Mayıs 2020 tarihleri arasında ülke çapında ilan edilen sokağa çıkma yasağında ise, kişisel ilişki kurma hakkının zedelenmesinin önlenmesi için yasaktan istisna tutulan kişiler arasında mahkeme kararını ibraz eden ve çocuğuyla kişisel ilişki kurmak isteyen ebeveynler de belirtilerek düzenleme yapıldı. İleride yaşanabilecek bir salgın hastalık durumunda sokağa çıkma yasağı

önlemlerinin söz konusu olması halinde, yine bu şekilde kişisel ilişki kurma hakkını kullanan kişilerin istisna kapsamında tutulacağı düşünülebilir.

3. Pandemi Döneminde Kişisel İlişki Kurma Hakkının Kullanılması

Salgın hastalığın yaşandığı dönemlerde, çocukla hak sahibi olan diğer kişinin kişisel ilişki kurması konusunda, çocuğun velayet hakkına sahip olan velinin (vasi atanmışsa vasinin) rızasıyla, ilgili kişiler düzenlemeler yapabilir⁵⁰. Ancak bu konuda bir anlaşmanın olmaması halinde, mahkemeye başvurup kişisel ilişkinin yeniden düzenlenmesi için karar alınması gerekir. Medeni Kanun, ana veya babanın başkasıyla evlenmesi, başka bir yere gitmesi veya ölmesi gibi yeni olguların zorunlu kılması hâlinde hâkimin, re'sen veya ana ve babadan birinin istemi üzerine gerekli önlemleri alacağını düzenlemiştir (TMK. m. 183). Bu hüküm kapsamında salgın hastalık sürecinde yaşanan olağanüstü durumlar sebebiyle çocukla yüz yüze görüşerek kişisel ilişki kuramayan ebeveyn veya kişisel ilişki kurma hakkı sahibi diğer kişilerin, yeni olgulara göre kişisel ilişki kurma hakkını kullanabilmesi için hâkimden düzenleme isteme hakkı bulunur⁵¹.

Hukumumuzda basına yansıyan bazı mahkeme kararlarında pandemi süresince çocuğuyla kişisel ilişki kuramayan babaların görüntülü görüşme talepleri kabul edilmiştir^{52 53}. Ancak ne kadar süre devam edeceği belli olmayan bir salgında, kişisel ilişkinin sadece uzaktan iletişim yollarıyla kurulabilmesinin kabulü, hakkın özünü ve amacını zedeleyecektir. Elbette ki uzaktan iletişim araçlarının kullanılması hastalığın seyrine göre en azından hak sahibi kişi ile çocuk arasındaki ilişkinin sürdürülebilirliğini sağlamak için elzem olsa da kişisel ilişkinin yıllarca bu şekilde sürdürülmesi hakkın özünü oluşturan menfaati korumayacaktır. Nitekim 9.4.2020 tarihli Alman mahkeme kararında⁵⁴, çocuğun ve kişisel ilişki kurmak isteyen babanın hastalık bakımından riski düşük grupta yer alması ve yüz yüze kişisel ilişki kurma yönteminin ilgililer arasındaki bağın zayıflamaması için en etkili yöntem olması sebebiyle yüz yüze görüşerek kişisel ilişki kurulmasının çocuğun menfaatine daha uygun olduğuna karar verilmiştir. 20.5.2020 tarihli Braunschweig İstinaf Mahkemesi kararında⁵⁵ da kişisel

⁵⁰ AKKANAT/ÇELİK: s. 367.

⁵¹ AKKANAT/ÇELİK: s. 367.

⁵² İlgili mahkeme kararında, pandemi sürecinde çocuğuyla haftada iki gün görüşme hakkını kullanamayan babanın, çocuğuyla online görüşme istemiyle mahkemeye yaptığı başvuru kabul edilmiştir. Mahkeme üç yaşındaki çocuk ile babasının haftada iki gün ve belirli bir saatte cep telefonu uygulaması üzerinden görüntülü görüntülmesine karar vermiştir. <https://www.haberturk.com/emsal-karar-koronavirus-salgininda-velayet-tartismasina-son-nokta-haber-2652400>, ET. 15.11.2021.

⁵³ İlgili mahkeme kararında, kızı ile arasında verilen ilişki kararını pandemi nedeniyle icra müdürlüğü aracılığı ile gerçekleştirilemeyen babanın, kızı ile haftada 2 defa olmak üzere 30'ar dakikalık görüntülü konuşma kararı verilmiştir. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/koronavirus-nedeniyle-kizini-goremeyen-babaya-mahkemedengoruntulu-gorusme-izni/1816948>, ET.15.11.2021.

⁵⁴ Frankfurt Asliye Hukuk Mahkemesi kararı için bkz. AKKANAT/ÇELİK: s. 370-371.

⁵⁵ Karar için bkz. AKKANAT/ÇELİK: s. 371.

ilişki kurma hakkının çok önemli ve zaruri bir durum olduğu ve sağlık otoriteleri tarafından belirtilen zaruri ve önemli durumlarda fiziksel iletişim kurulabileceğine yönelik tavsiyesi kapsamına gireceği belirtilmiştir. Alman doktrini de mahkeme kararlarına paralel şekilde, çocuğun ya da kişisel ilişki kurmak isteyen kişinin hastalık taşımadığı hallerde, sadece soyut hastalık riskinin bulunması sebebiyle kişisel ilişki kurma hakkının engellenmeyeceğini benimsemektedir⁵⁶.

Ülkemizde basına yansıyan bir yerel mahkeme kararında, hastalık belirtileri taşımasına rağmen test yaptırmadan maskesiz şekilde kızıyla ziyaret hakkını kullanarak kişisel ilişki kuran anneye mahkeme, “*bir ay boyunca çocuğuna yaklaşmama*” tedbiri koymuştur⁵⁷. Bu karar “*kişisel ilişki kurma hakkını kullanmak isteyenler PCR testi yaptırmak zorunda mıdır?*” tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu konuda OLG Nürnberg mahkemesinin 12.4.2021 tarihli kararında⁵⁸ ebeveynin hastalık semptomları taşıması veya hasta kişilerle doğrudan temas etmiş olmaması halinde ebeveynden test istenemeyeceğine karar verilmiştir. Kanaatimizce de hastalık belirtileri taşımayan veya hasta kişilerle doğrudan temaslı olmayan kişilerin, çocukla ziyaret hakkı şeklinde kişisel ilişki kurulabilmesi için PCR testi yaptırmayı zorunluluğu getirilemez. Ancak hasta olduğu yönünde emareler bulunan veya temaslı kişilerin çocukla yüz yüze görüşmek için böyle bir test yaptırılmasının istenmesi, aksi halde temas etmeden, maske kullanılarak ilişki kurulmasına karar verilmesi çocuğun üstün yararına uygun olabilir. Çocuk ile hak sahibi kişilerin birbirine uzak şehirlerde veya ülkelerde olması durumunda hem görüntülü görüşme hem de çocuğun okul durumuna göre yarıyıl ve yaz tatilinde, kişisel ilişki kuracağı kişiyle uzun süreli yatılı olarak kalarak zaman geçirmesi kararı verilmesi de mümkün olabilir⁵⁹. Ancak yaşı küçük olan ve anne ilgi ve şefkatine muhtaç olan çocukların, anneden ayrı şekilde yatılı olarak babayla kişisel ilişki kurması çocuğun menfaatine aykırı olabilir⁶⁰. Yargıtay da böyle durumlarda babayla yatılı kalınarak kişisel ilişki kurulması taleplerini reddetmektedir⁶¹.

Sonuç

Kişisel ilişki kurma hakkı, çocuk ile ilgili kişilerin görüşerek, konuşarak, yazışarak veya herhangi bir şekilde iletişim kurarak birbirlerinin yaşamına dahil olmasını sağlayan ve aralarındaki iletişimin ve sevgi bağının devam

⁵⁶ Görüşler için bkz. AKKANAT/ÇELİK: s. 372.

⁵⁷ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/velayet-hakki-icin-emsallik-dava-pcr-testi-ve-asi-karti-donemi-41946278>, E.T. 3.12.2021.

⁵⁸ <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/Y-300-Z-BECKRS-B-2021-N-10361?hl=true>, E.T. 3.12.2021.

⁵⁹ 2. HD., 13.1.2005 T., 2004/15146 E., 2005/418 K. (BULUT: s. 63); 2. HD. 3.07.2012 T., 2012/494 E., 2012/18523 K (Sinerji İçtihat Bankası); ERLÜLE (Ziyaret Hakkı): s. 277; YILMAZ: s. 123; KARACA: s. 102.

⁶⁰ ERLÜLE (Ziyaret Hakkı): s. 275; BAYGIN: s. 111.

⁶¹ Bkz. ERLÜLE (Ziyaret Hakkı): s. 275, dn. 66, 67.

etmesini sağlayan bir haktır.

Kişisel ilişki kurma hakkına velayet hakkına sahip olmayan veya velayet hakkına sahip olsa da Türk Medeni Kanunu'nun 346 ve 347. maddesindeki sebeplerle çocuğun korunması için çocuğun ana babadan alındığı hallerde çocuk kendisine bırakılmayan ana baba sahiptir. Medeni Kanun olağanüstü hallerde çocuğun menfaatine de uygun düşüyor ise, ana baba dışındaki üçüncü kişilerin de çocukla kişisel ilişki kurulmasını isteyebileceği de düzenlenmiştir. Bunun dışında Anayasa'ya ve tarafı olduğumuz Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre çocuk da ana ve babasıyla kişisel ilişki kurulmasını isteyebilir.

Kişisel ilişki kurma hakkını kullanabilmesi için, bu hakkın kullanılmasının çocuğun üstün yararına uygun olması gerekmektedir. Bu yarar her somut olayda değişkenlik gösterebilmektedir. Hâkim somut olayda çocukla kişisel ilişki kurulurken çocuğun fiziksel, ruhsal, sosyal gelişimine, eğitim, sağlık ve ahlaki açıdan gelişimine, birden fazla kardeş varsa bunlar arasındaki ilişkilerin sürdürülmesine dikkat ederek, çocuğun menfaatine göre bu hakkın kullanımını sağlamalıdır. Kişisel ilişki kurulması farklı yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Ancak en çok tercih edileni ve önerileni yüz yüze görüşme şeklinde ziyaret hakkının kullanılmasıdır. Bununla birlikte Covid-19 virüsünün yol açtığı pandemi süreci çocukla yüz yüze görüşerek kişisel ilişki kurulmasını büyük ölçüde zorlaştırmıştır.

Salgın hastalığın yaşandığı dönemlerde, çocukla hak sahibi olan diğer kişinin kişisel ilişki kurması konusunda, çocuğun velayet hakkına sahip olan velinin (vasi atanmışsa vasinin) rızasıyla, ilgili kişiler düzenlemeler yapabilir. Ancak bu konuda bir anlaşmanın olmaması halinde, salgın hastalık sürecinde yaşanan olağanüstü durumlar sebebiyle çocukla yüz yüze görüşerek kişisel ilişki kuramayan ebeveyn veya kişisel ilişki kurma hakkı sahibi diğer kişilerin, yeni olgulara göre kişisel ilişki kurma hakkını kullanabilmesi için hâkimden düzenleme isteme hakkı bulunur. Hukukumuzda basına yansıyan bazı mahkeme kararlarında pandemi süresince çocuğuyla kişisel ilişki kuramayan babaların görüntülü görüşme taleplerinin kabul edildiği görülmüştür. Bu şekilde uzaktan iletişim araçlarının kullanılarak kişisel ilişkinin kurulması geçici süre için uygun olabilir. Ancak kişisel ilişkinin yıllarca sadece uzaktan şekilde yürütülmesi hakkın özüne zarar verecektir. Salgının sürecine göre gerekli önlemlerin alınarak ve çocuğun üstün menfaati gözetilerek, çocukla yüz yüze görüşmeye imkân tanınması, çocuğun okul durumuna göre yarıyıl ve yaz tatilinde, kişisel ilişki kuracağı kişiyle uzun süreli yatılı olarak kalarak zaman geçirmesi gibi kararların verilmesi hakkın korunması için uygun olabilir.

Kaynakça

- [1] AKINTÜRK Turgut/ATEŞ KARAMAN, Derya: *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku*, İkinci Cilt, 23. Bası, İstanbul, 2021.
- [2] AKYÜZ, Emine: *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması*, 2. Baskı, Ankara 2012.
- [3] ALKAN, Fatih: “Boşanma Sonrası Ortaya Çıkan Önemli Bir Sorun: Çocukla Kişisel İlişki Kurma (Kurabilme) Hakkı Ve Devletin Pozitif Yükümlülükleri”, https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2019/07/1563525442.pdf, E.T. 18.11.2021.
- [4] AKKANAT, Halil/ ÇELİK, Burak: “Covid-19 Salgını Etkisinde Boşanmış Aile Bireyleri ile Ayrı Evlerde Yaşayan Çocukların Kişisel İlişki Kurma Hakkı”, *Covid-19 Salgınının Hukukî Boyutu Hukukun Tüm Alanlarında Değerlendirmeler*, 2. Baskı, İstanbul, 2021 s. 361-375.
- [5] BAYGIN, Cem: *Soybağı Hukuku*, İstanbul 2010.
- [6] BULUT, Harun: *Aile Hukukunda Velayet (Çocukla Kişisel İlişki Kurulması) ve Nafaka Davaları*, İstanbul 2007.
- [7] DEMİR, Remzi: “Türk Medeni Kanunu’na Göre Çocukla Kişisel İlişki Kurulması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25, Sa. 42, Y. 2020, s. 169-195.
- [8] DURAL, Mustafa/ÖĞÜZ, Tufan/GÜMÜŞ, Mustafa Alper: *Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku*, İstanbul 2021.
- [9] ERDOĞAN, Erkut/KİRŞEHİRLİ, Tugay: “Pandemi Süresince ve Öncesinde Velayet Suiistimali, Çocuk İcrası ve Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu”, *TİHEK Akademik Dergi*, Y.4 C. 4, Sa. 7, Temmuz 2021, s. 257-271.
- [10] ERLÜLE, Fulya: “Çocuk ile Kişisel İlişki Kurulması”, *MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2010, C. 16, Sa. 3-4, s. 217-248 (Kişisel İlişki).
- [11] ERLÜLE, Fulya: “Yargıtay Kararları Çerçevesinde Velayetin Kullanılması Kendisine Bırakılmayan Tarafın Çocuğu Ziyaret Hakkı”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.9 Sa.2 Y. 2018, s. 259-284 (Ziyaret Hakkı).

[12] GENÇCAN, Ömer Uğur: *743 ve 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'na Göre Soybağının Kurulması, Reddi-Düzeltilmesi İtiraz Davaları ve Soybağının Hükümleri (Soybağı)*, Ankara 2002.

[13] GENÇCAN, Ömer Uğur: *4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu Bilimsel Açıklama-İçtihatlar-İlgili Mevzuat 2 Madde 185-530 (Türk Medeni Kanunu)*, 2. Baskı, Ankara 2007.

[14] GRASSINGER, Gülçin Elçin: *Türk Medeni Kanunu'nda Yer Alan Velayet Hükümleri Kapsamında Küçüğün Kişi Varlığının Korunması İçin Alınacak Tedbirler (MK md. 346, md. 347, md. 348)*, İstanbul 2009.

[15] KARACA, Hilal: *Velayetin Kapsamı ve Hükümleri*, Ankara 2015.

[16] SERDAR, İlknur: “Kişisel İlişki Kurma Hakkı”, *Prof. Dr. Ünal Narmanlıoğlu'na Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 9, Özel Sayı: 2007, İzmir 2007, s. 739-781.

[17] SEROZAN, Rona: *Çocuk Hukuku*, İkinci Bası, İstanbul 2005.

[18] USTA, Sevgi: *Çocuk Hakları ve Velayet*, İstanbul 2012.

[19] TÜRKMEN, Ahmet: “Çocuğun Kişisel İlişki Kurma Hakkı”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 26, Sa. 2, Aralık 2020, ISSN: 2529-0142, s. 1126-1156.

[20] YILMAZ, Canan: “Yargıtay Kararları Işığında Çocukla Kişisel İlişki Kurulması”, *MHB*, Y. 35, Sa.1, 2015, s. 103-141.

[21] YÜKSEL, Sera Reyhani: “Üçüncü Kişilerin Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasını İsteme Hakkı”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 25, Sa. 2, Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal Armağanı, 2019, s. 1539-1556.